

ANTWOORD

VAN

A.Q.H. DIJXHOORN
LUITENANT-GENERAAL VAN DEN GENERALEN STAF
OUD MINISTER VAN DEFENSIE

OP

DE WISSELING IN HET OPPERBEVEL VAN LAND- EN ZEEMACHT IN FEBRUARI 1940

VAN

GENERAAL B.D. I.H. REYNDERS
Oud-Opperbevelhebber van Land- En Zeemacht

VOORWOORD

Ingevolge het bepaalde in artikel 2,1 van de "Instructie voor den Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht", vastgesteld bij Koninklijk Besluit van 6 Mei 1939 No. 4, is deze Bevelhebber met betrekking tot de uitoefening van zijn taak verantwoordelijk aan de Regeering, zijnde, volgens ons staatsrecht, Koningin en Kabinet.

blz. 5

Het ontslag van den Generaal I. H. Reynders als Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht in Februari 1940 was derhalve een aangelegenheid tusschen de toenmalige **Regeering** en hem. Voor mij persoonlijk zou er geen aanleiding zijn op de onlangs door den Generaal Reynders gepubliceerde brochure "*De wisseling in het Opperbevel van Land- en Zeemacht in Februari 1940*" te reageeren, ware het niet, dat de Generaal mij in zijn brochure meermalen aanvalt, zodoende zijn brochure dienstbaar makende aan het uiten van een aantal grieven, welke hij jegens mij heeft. Hierdoor breekt de Generaal mij als het ware den mond open en zie ik mij verplicht op genoemde brochure te antwoorden; zulks mede ter voorlichting van het Nederlandsche volk en in het belang van een juiste geschiedschrijving. Want de brochure van den Generaal Reynders draagt kennelijk het karakter van een "zelfverdedigingsbrochure". Dergelijke brochures zijn in het algemeen nu niet bepaald de beste bronnen om bij het schrijven van de geschiedenis te raadplegen. De schrijvers toch lanceeren daarin maar al te vaak hetgeen zij kwijt willen zijn en zij verzwijgen hetgeen te hunnen nadeele zou kunnen strekken. Zoals zal blijken ontkomt de brochure van den Generaal Reynders niet aan deze karakteristiek.

De Generaal Reynders behandelt in zijn brochure achtereenvolgens de geschilpunten, welke tusschen de Regeering en hem zijn gerezen met betrekking tot "De Staat van beleg, enz.", "De (zoogenaamde) Mobilisatieclubs" en "Het Krijgsbeleid". Ik wil beginnen, deze volgorde in acht nemende, hierover iets te zeggen. Daarna zal ik eenige zeer korte beschouwingen wijden aan "De Staatsrechtelijke positie van den opperbevelhebber".

I. DE STAAT VAN BELEG, ENZ.

Toen eind Augustus 1939 de voor-mobilisatie en kort daarop de mobilisatie werden gelast, was de Regeering niet bereid den "Staat van beleg" *ongelimiteerd* af te kondigen. Zij wenschte de mate, waarop op de rechten en vrijheden van het Nederlandsche volk zou worden besnoeid, in eigen hand te houden en - op grond hiervan - slechts die bevoegdheden aan het militair gezag toe te kennen, welke naar Haar oordeel door de omstandigheden bepaaldelijk werden geboden. Ik persoonlijk heb dit besluit van de Regeering betreurd en daarvan in gesprekken met den Generaal Reynders (zie zijn brochure blz. 7, 3de alinea) openlijk doen blijken, hem daarbij de verzekering gevende, dat ik bij mijn ambtgenooten op het afkondigen van den Staat van beleg voor het geheele grondgebied des Rijks in Europa zou blijven aandringen. Het moet den Generaal ook bekend zijn, dat ik mij steeds tegen wijziging van de "Oorlogswet" heb verzet. blz. 7

Op welke gronden Generaal Reynders nu van oordeel kan zijn (zie blz. 17, 2de alinea zijner brochure), dat ik mij ten aanzien van dit vraagstuk aan de "verkeerde kant van de tafel heb geplaatst", is mij niet duidelijk. Het komt mij voor, dat ik aan deze "verkeerde kant van de tafel" de buurman van Generaal Reynders had kunnen zijn.

Ik, voor mijn persoon, kan dus gevoegelijk van dit punt afstappen. Echter, moet mij tevoren één opmerking van het hart. Op blz. 11 zijner brochure beweert Generaal Reynders: "In hoeverre dit (het eerst op 19 April 1940 afkondigen van den Staat van beleg voor het geheele land) van invloed is geweest op het verloop van den strijd, is thans niet meer uit te maken" en hij laat daar onmiddellijk op volgen: "*Vast staat* echter, dat, bij het uitbreken van den oorlog, de Duitse legerleiding tot in details op de hoogte bleek te zijn met de organisatie en de opstelling van onze troepen, de ligging en de inrichting van onze stellingen, de maatregelen ter verdediging van onze vliegvelden enz."

Een dergelijke betoogtrant is tendentieus. Als men begint met te zeggen, dat iets "niet meer is uit te maken", dan gaat het niet aan onmiddellijk daarop een (overigens niet bewezen) feit te constateeren, dat volle ruimte laat het tegenovergestelde te vermoeden.

II. DE (ZOOGENAAMDE) MOBILISATIECLUBS

Op grond van de staatsrechtelijke positie van den Opperbevelhebber en gelet op de verantwoordelijkheid van de Regeering tegenover de Volksvertegenwoordiging - waarover straks meer - was de Regeering van oordeel, dat de beslissing of deze clubs - naast de Christelijke, Rooms-Katholieke en Neutrale Militaire Tehuizen - al dan niet in de weermacht behoorden te worden toegelaten, aan Haar toekwam en niet aan den Opperbevelhebber. Vanzelfsprekend wenschte de Regeering bij het opstellen der voorwaarden, waaronder de clubs zouden kunnen worden toegelaten, overleg te plegen met dien Bevelhebber. blz. 8

Wat zijn nu de feiten?

In October 1939 was het der Regeering reeds bekend, dat van de zijde der moderne vakbeweging clubs voor gemobiliseerden werden opgericht. Naar aanleiding van een passage in de Algemeene Beschouwingen der Eerste Kamer over de Rijksbegroting voor het dienstjaar 1940 kreeg de Regeering gelegenheid in de Memorie van Antwoord dd. 24 November 1939 Haar standpunt ten aanzien van de dusgenaamde mobilisatieclubs aan die Kamer mede te deelen. Ik haal hieruit aan: "Het is der Regeering bekend, dat zoogenaamde mobilisatieclubs worden opgericht.... Tot heden wijst geen enkel feit er op, dat hetgeen door de clubs wordt of zal worden geboden, onvereinigbaar is met de handhaving van een goede krijgstucht. Er bestaat dan ook geen reden om reeds bij voorbaat maatregelen te treffen, welke de werkzaamheden van de clubs zouden belemmeren."

Bij schrijven van 28 November vestigde ik de aandacht van den Opperbevelhebber op deze Memorie van Antwoord.

Opgemerkt moge worden, dat van de zijde van den Opperbevelhebber geen enkele bedenking tegen de oprichting dier clubs was binnen gekomen, ook niet na de verspreiding in het leger door de S.D.A.P. en door de Centrale Nederlandsche Ambtenarenbond van een circulaire (laatst bedoelde gedateerd 15 November), waarin het een en ander omtrent de oprichting der clubs werd bekend gemaakt.

Ik, als Minister van Defensie, was omtrent den inhoud en de verspreiding dezer circulaire aanvankelijk volkomen onkundig gelaten.

De daarop volgende besprekingen met een commissie uit de S.D.A.P. en mij hadden tot

doel een reglement samen te stellen, dat de goedkeuring van de legerleiding zou hebben. Daarbij werd als uitgangspunt genomen: **Geen politiek in het leger.**

Op 6 December 1939 (dat is dus drie weken nadat de hierboven genoemde circulaire in het leger waren verspreid) richtte de Opperbevelhebber een brief tot de onder zijn bevelen gestelde commandanten waarin hij het volgende mededeelde: "Het is mij gebleken, dat de inhoud van mijn brief dd. 8 November 1939 (deze brief had betrekking op Militaire Tehuizen) twijfel heeft doen rijzen of ik het oprichten van vereenigingen, clubs e.d. door en (of) met deelneming van gemobiliseerden geoorloofd acht.

blz. 9

Ik heb tegen het oprichten van zoodanige vereenigingen in beginsel allerminst bezwaar, wanneer deze ten doel hebben de geestelijke of lichamelijke ontwikkeling der gemobiliseerden te bevorderen, den onderlingen band te versterken, of wel den vrijen tijd in gepaste ontspanning door te brengen; ik acht zulks integendeel aan te bevelen.

Teneinde echter ongewenschte uitwassen te voorkomen, acht ik het in het belang van eene juiste handhaving van de krijgstuicht noodzakelijk, dat de oprichting en de werkzaamheid van dergelijke vereenigingen met de noodige waarborgen worden omgeven en dat op de naleving van de daartoe door mij in dit schrijven te stellen normen, voorwaarden en verbodsbepalingen controle wordt uitgeoefend."

Als Minister van. Defensie ontving ik een afschrift van dezen brief.

Het behoeft geen nader betoog, dat ik in mijn overleg met de hierboven vermelde commissie uit de S.D.A.P. met de wenschen van den Opperbevelhebber rekening kon houden.

Eind December 1939 namen de moeilijkheden tusschen de Regeering en den Opperbevelhebber ten aanzien van het krijgsbeleid dermate toe, dat met ernstige consequenties rekening moest worden gehouden.

Men zal zich mijn verbazing kunnen voorstellen, toen ik - te midden van het steeds grooter afmetingen aannemende conflict - afschrift ontving van een brief van den Opperbevelhebber aan zijn ondercommandanten, gedateerd 12 Januari 1940, waarvan Zijne Excellentie op blz. 15 harer brochure zelf getuigt: "Hiermede waren de "mobilisatieclubs", althans voor wat het tijdperk van mijn opperbevelhebberschap betreft, van de baan."

Alsof - gelet op onze staatsrechtelijke verhoudingen - de Opperbevelhebber hierin de beslissende stem had.

Bijzondere aandacht verdient, dat de Opperbevelhebber eerst in dezen brief van 12 Januari schrijft: "Te mijner kennis is gebracht, dat in enkele kantonnementen is opgericht of voorloopig opgericht een club, welke den naam draagt van "mobilisatieclub" en waarvan de doelstelling is omschreven in een Reglement van de mobilisatieclub der moderne arbeidersbeweging.

Dit reglement is vastgesteld te Amsterdam - November 1939 - door een centrale commissie..."

blz. 10

In verband hiermede moge ik in herinnering brengen, dat in den hierboven aangehaalden brief van den Opperbevelhebber van 6 December 1939 aan het leger bekend was gemaakt, dat hij - onder bepaalde voorwaarden - geen bezwaren had tegen oprichting der clubs. Het trof mij dan ook pijnlijk, dat de Generaal op 12 Januari, te midden van een ernstige crisis als gevolg van het door hem gevoerde krijgsbeleid, plotseling rechtsomkeert maakte door zijn instemming met de oprichting der clubs terug te nemen, zich daarbij baseerende op ... het reglement van November.

De beoordeeling van dezen "zet" laat ik gaarne aan den lezer over.

Onder de gegeven omstandigheden heb ik - nadat deze aangelegenheid in den Raad van Ministers was besproken - den brief van Generaal Reijnders van 12 Januari (waarvan ik slechts een afschrift ontving) voor kennisgeving aangenomen. Na diens aftreden werd het overleg met de centrale commissie uit de S.D.A.P. voortgezet. Het ontwerp-reglement is om advies aan den nieuwen Opperbevelhebber gezonden en, nadat daarin op zijn raad eenige wijzigingen waren aangebracht, definitief vastgesteld.

Op de aantijgingen van Generaal Reijnders, voorkomende op blz. 17 zijner brochure, als zou ik achter zijn rug en buiten zijn medeweten met de voormannen van de S.D.A.P. in overleg zijn getreden en gepoogd hebben de door hem gestelde regelen voor het oprichten van vereenigingen van gemobiliseerden te omzeilen, ga ik niet in. De feiten spreken genoegzaam voor zichzelf.

III. HET KRIJGSBELEID

Nadat de mobilisatie voltooid was werd het leger geconcentreerd met - in groote lijnen - twee legerkorpsen (het IIde en IVde) tusschen Rhenen en Amersfoort, één legerkorps (het IIIde) in het oostelijk gedeelte van de provincie Noord-Brabant en één legerkorps (het Iste) in het westelijk gedeelte des lands.

Generaal Reijnders merkt op blz. 22 zijner brochure terecht op, dat ik - als stafofficier - met deze concentratie bekend was. De bewering van den Generaal, voorkomende op blz. 18, dat ik in een bespreking, welke begin September 1939 onder de hooge leiding van Hare Majesteit de Koningin plaats vond, tegen de door de weermacht ingenomen concentratieopstelling bezwaren naar voren heb gebracht is echter bepaaldelijk onjuist. *Mijn bezwaren betroffen hetgeen de Generaal op de concentratie wilde laten volgen, met andere woorden hetgeen hij met het leger na de concentratie wilde gaan doen.*

Alvorens nader op deze bezwaren in te gaan moet ik den militair-niet-geschoolden lezer onder de aandacht brengen, dat men in een concentratieopstelling niet vecht. Zoo'n opstelling is niet anders dan een opstelling, waarin men de onderdeelen van de weermacht - nadat deze zijn gemobiliseerd in plaatsen, welke over het geheele land verspreid liggen - samenbrengt. Van deze concentratie-opstelling uit (men zou haar ook aanvangsopstelling kunnen noemen) wordt een bepaalde operatie ondernomen; men kan van daar uit het leger ten aanval aanzetten, dan wel het leger opdracht geven zich in een bepaald gebied en met een bepaald front ter verdediging in te richten, enz.

Nadat ons leger geconcentreerd was moest dus in een opdracht aan den Opperbevelhebber worden vastgelegd, wat er met dat leger moest worden gedaan. Deze opdracht vormde het onderwerp van bespreking in de bijeenkomst van begin September.

blz. 11

NOORD VAN DE GROOTE RIVIEREN

De Opperbevelhebber bleek van meening te zijn, dat in het geval van een Duitschen inval de uiteindelijke hardnekkige verdediging diende te worden gevoerd in het Oostfront van de Vesting Holland achter de Nieuwe Hollandsche Waterlinie (zie blz. 18, 3de alinea v.o. en blz. 35, 2de alinea v.o.) en dat tevens de Grebbelinie krachtig bezet diende te worden.

Voor de verdediging van het Grebbefront achtte de Opperbevelhebber twee legerkorpsen (het IIde en het IVde) noodig (zie blz. 19, 3de alinea). Ik vestigde er de aandacht op, dat - indien naar de meening van den Opperbevelhebber de **uiteindelijke hardnekkige** weerstand in het Oostfront van de Vesting Holland behoorde te worden geboden - het onder die omstandigheden raadzaam leek de daartoe bestemde legerkorpsen (het IIde en het IVde) van huis uit in dit Oostfront te plaatsen, omdat - naar mijne meening - het voor deze legerkorpsen een volkomen onuitvoerbare taak zou zijn om eerst weerstand te bieden in de Grebbelinie (waarbij men nooit van te voren kon weten hoeveel verliezen daar zouden worden geleden), daarna het gevecht af te breken en vervolgens 's nachts over grooten, afstand (De afstand Rhenen - Vreeswijk bedraagt ruim 40 km.) en door de inundatiën van de Nieuwe Hollandsche Waterlinie terug te trekken om tenslotte den volgenden morgen in het Oostfront van de Vesting Holland op hun plaats te staan voor het bieden van den **uiteindelijk hardnekkigen** weerstand.

De troepen toch zouden in een voor hen totaal onbekend terrein komen, waarin zij zich zouden moeten voelen als een kat in een vreemd pakhuis. Het reeds terstond opstellen van het IIde en IVde legerkorps achter het Oostfront van de Vesting Holland zou voorts het voordeel medebrengen, dat de troepen gelegenheid zouden krijgen hun stellingen in te richten en zich vertrouwd te maken met het hun ter verdediging toegewezen terrein *en dat groote riskante troepenverplaatsingen, wanneer de oorlog was uitgebroken, zouden worden vermeden.* Wat dit laatste betreft behoeft nauwelijks te worden betoogd, dat het alsdan voordeelig is, dat men ergens in stelling zit. Men moet dan zoo min mogelijk marcheren omdat er gevochten moet worden.

blz. 12

Indien men tot een uiteindelijk hardnekkigen weerstand in het Oostfront van de Vesting Holland zou besluiten, dan zou er naar mijn oordeel in de Grebbelinie nog slechts sprake kunnen zijn van "voorpostengevechten" of "achterhoedengevechten" of hoe men die gevechten anders noemen wil.

Mocht de Opperbevelhebber echter zijn keuze laten vallen op de Grebbelinie, dan zou -

naar mijn oordeel - aldaar tot het uiterste weerstand moeten worden geboden. Het plan om op een gegeven moment het gevecht af te breken en terug te trekken naar het Oostfront van de Vesting Holland moet men dan om de hierboven vermelde redenen loslaten.

Ik heb in bedoeld onderhoud uitdrukkelijk gezegd, dat het niet tot mijn competentie behoorde uit te maken, welke stelling de voorkeur verdiende. Wel heb ik - uit mijn tent gelokt door een desbetreffende vraag van den Opperbevelhebber - geantwoord, dat ik, als ik Opperbevelhebber was, het Oostfront van de Vesting Holland zou kiezen, omdat op *dat oogenblik* aan de Grebbelinie nog weinig was gedaan. Dit is geheel iets anders, dan hetgeen de Generaal Reynders op blz. 18 zijner brochure schrijft, luidende: "Hierbij (dat is bij die bespreking) werden door den Minister van Defensie tegen de door de weermacht ingenomen concentratie-opstelling bezwaren naar voren gebracht. Zijne Excellentie verklaarde van meening te zijn, dat de landsverdediging zich diende te beperken tot eene hardnekkige verdediging van de Vesting Holland."

Tijdens de bespreking kreeg ik niet den indruk, dat het betoog van den Generaal van een vaste basis uit ging. Ik moge in dit verband de volgende passages uit zijn brochure aanhalen, opdat de lezer zich daaromtrent een oordeel zal kunnen vormen.

Blz. 18, laatste alinea: "Ik (Generaal Reynders) stelde hier tegenover, dat ik ... eene krachtige bezetting van het Grebbefront noodig achtte, 1e om tijd te winnen voor de evacuatie van de burgerbevolking en het vee uit het voorterrein van het Oostfront van de Vesting Holland en voor het stellen van de inundatiën vóór dit front..."

Blz. 19, 3de alinea: "Ik handhaafde mijn standpunt, dat voor een verdediging van het Grebbefront gedurende een periode van ongeveer *een week*, welke ik voor het beoogde doel als een minimum beschouwde, met niet minder dan twee legerkorpsen kon worden volstaan."

Blz. 23, 4de alinea: "Verwacht moest worden, dat bij een eventueelen oorlog de gebeurtenissen een *zeer snel* verloop zouden hebben..."

Blz. 33, 4de alinea: "Welke voordeelen de Grebbelinie op zich zelf ook mocht hebben, met eene ontruiming *binnen betrekkelijk korten tijd* moest, ... rekening worden gehouden."

Ik kan hier moeilijk een vasten gedachtengang in onderkennen.

Tenslotte nog een opmerking naar aanleiding van het gestelde op blz. 34, hetgeen verband houdt met den geforceerden terugtocht van het IIde en IVde legerkorps in de Meidagen van 1940. De Generaal merkt op : "dat deze over de geheele lijn in één marsch en zonder verliezen van beteekenis is volbracht". Ter volledige voorlichting van ons volk had de Generaal er echter bij moeten voegen, dat een langdurig aanhoudende grondmist ingrijpen van het Deutsche luchtwapen belette, dat op vele punten in het bijzonder bij Utrecht groote en uitermate kwetsbare troepenopeenhoopingen waren ontstaan en dat *des morgens na den terugtocht nagenoeg geen enkel onderdeel zijn gevechtsofstellingen. had bereikt en in staat was om te schieten.*

blz. 13

ZUID VAN DE GROOTE RIVIEREN

De Peel-Raamstelling heeft - van Dorplein bij Weert tot Megen - een lengte van ongeveer 75 km. Aanvankelijk waren voor de verdediging dier stelling bestemd (zie de schets, aangevende de toestand op 2 September 1939, behoorende bij de brochure van Generaal Reynders) het IIIde legerkorps en een achttal bataljons, in totaal aan infanterie 26 bataljons. Indien men nu weet, dat een bataljon in hooger verband in staat moet worden geacht zich hardnekkig te verdedigen in een vak van slechts 800 - 1000 meter breedte, dan volgt hieruit, dat 26 bataljons (ook al zet men ze alle 26 naast elkaar en zondert men geen reserve af, hetgeen volkomen ontoelaatbaar zou zijn) zich bezwaarlijk met eenige kans op succes kunnen verdedigen op een front van 75 km.

Zeker, het terrein in de Peel-Raamstelling begunstigt de verdediging. Er waren op beperkte schaal eenige mijnevelden gelegd en er waren eenige kanalen gegraven, zoodat gemiddeld per bataljon een breeder vak ter verdediging zou kunnen worden toegewezen en sommige gedeelten van de stelling met een zeer zwakke bezetting zouden kunnen volstaan, doch ook onder deze omstandigheden ging een front van 75 km. ver uit boven hetgeen 26 bataljons kunnen presteeren, te meer, omdat er een ontstellend tekort was aan artillerie (De Peeldivisie beschikte slechts over de 4 batterijen van het Korps Rijdende Artillerie; Generaal Reynders had dit korps van de Lichte Divisie afgenomen.) en luchtdoelbestrijdingsmiddelen.

blz. 14

Generaal Reynders geeft een en ander in zijn brochure toe. Op blz. 24 schrijft hij: "Ongetwijfeld vormt de groote lengte van dit front een bezwaar, om daarin met de beschikbare troepen gedurende langen tijd weerstand te bieden."

En op blz. 33, 3de alinea heet het: "met een betrekkelijk spoedig bezwijken van de Peel-Raamstelling moest ongetwijfeld rekening worden gehouden."

Niettemin hield de Opperbevelhebber aan de verdediging dier stelling vast, hetgeen er op neer komt, dat aan de troepen een van huis uit onuitvoerbare opdracht werd verstrekt. Een dergelijke opdracht zou men kunnen vergelijken met het bevel aan een soldaat, uitsluitend bewapend met een geweer, om vijandelijke tanks tegen te houden.

Met de beschikbare troepen kon men in de Peel-Raamstelling niet meer bereiken dan de vorming van een ijzscherm, van een gordijn, dat - wanneer de vijand het ergens doorknipt - in elkaar zakt. Alsdan zou de weg naar Zeeland volkomen open liggen terwijl de "doorgeknijpte" troepen met vernietiging zouden worden bedreigd.

Voorts was een ander groot bezwaar van de Peel-Raamstelling, dat haar rechter vleugel onaangeleund was. Volgens de gegevens, waarover werd beschikt met betrekking tot de opstelling van het Belgische leger, hadden de Belgen hun hoofdmacht opgesteld achter het Albertkanaal. Tusschen den rechter vleugel van de Peel-Raamstelling en de Belgen gaapte dus een gat van ongeveer 35 km. breedte. Gelet op de voorliefde van de Duitschers voor omvatting en omtrekking van vleugels dreigde derhalve het gevaar, dat de stelling om den zuidelijken vleugel zou worden omtrokken.

Generaal Reynders achtte een omvatting niet waarschijnlijk en levert daartoe een betoog op blz. 34 en 35 zijner brochure, hetwelk als volgt eindigt: "Ik was op grond van het bovenstaande van oordeel, dat, bij de verdediging van de Peel-Raamstelling, het zwaartepunt in het Noordelijk gedeelte moest worden gelegd. *De werkelijkheid heeft aan mijn verwachtingen in dezen beantwoord.*" Het zou aanbeveling hebben verdiend indien het Nederlandsche volk vollediger en juister was ingelicht door te vermelden, dat de Deutsche pantserstroepen *over Belgisch gebied* een *omvattende* manoeuvre hebben uitgevoerd en in den laten avond van 11 Mei Leende (in den rug van de Peel-Raamstelling) hadden bereikt (De Lichte Divisie, welke Generaal Reynders had bestemd voor het tegengaan van een dergelijke omvatting (zie blz. 34 zijner brochure) zou daarin menschelijkerwijze gesproken niet zijn geslaagd om de eenvoudige reden, dat zij daarvoor veel te zwak was en niet voldoende was uitgerust met pantserafweermiddelen, terwijl bovendien Generaal Reynders alle artillerie aan de Lichte Divisie had ontnomen en had ingedeeld bij de Peeldivisie).

In de meergenoemde, begin September 1939 gehouden bespreking onder de hooge leiding van Hare Majesteit de Koningin, heb ik er op gewezen, dat - hetgeen de Opperbevelhebber van plan was, namelijk verdediging van de Peel-Raamstelling (zie blz. 24, 5de alinea zijner brochure) daarbij een wissel trekkende op Franschen steun - om de hierboven vermelde redenen en het te verwachten snelle verloop der operatiën een onuitvoerbare opdracht was, welke onherroepelijk tot een débacle met enorme verliezen aanleiding moest geven. Ik achtte het juister in Noord-Brabant een verdragend gevecht te organiseeren, in het bijzonder langs de naderingswegen. Bij het voeren van een dergelijk gevecht worden de troepen in de diepte gegroepeerd. De voorste afdelingen breken het gevecht telkenmale tijdig af, en gaan terug achter een volgende afdeling om zich dan weder opnieuw ter verdediging in te richten en weerstand te bieden. De onderdeelen springen dus telkenmale over elkaar heen.

Na mijn uiteenzetting resumeerde de Minister-President mijn betoog. Hij gebruikte daarbij ongelukkigerwijze in plaats van de militaire uitdrukking "voeren van het verdragend gevecht" de woorden "symbolische verdediging", welke fout ik terstond corrigeerde. Of deze fout van den Minister-President een gevolg was van diens onwetendheid met juiste militaire termen danwel van diens geestesgesteldheid kan naar mijn oordeel buiten beschouwing blijven, omdat zij niet de geringste invloed meer kon uitoefenen op mijn tevoren geuite meening, dat in Noord-Brabant een verdragend gevecht behoorde te worden gevoerd. Aangezien mijn woorden duidelijk waren en voor geen andere uitlegging vatbaar en ik de door Jhr. de Geer gemaakte fout oogenblikkelijk corrigeerde - daarbij geen tegenspraak van Generaal Reynders ontmoetende - was het dus uitgesloten, dat ik zou kunnen worden misverstaan. Evenzeer was het uitgesloten, dat de Regeering - die mijn meening volkomen deelde - zou kunnen worden misverstaan.

Toch is dit voorval *thans*, na ruim 6 jaren, voor den Generaal Reynders aanleiding geweest om - hoewel hij beter kon weten - eenige verdachtmakingen aan het adres van de

blz. 15

blz. 16

toenmalige Regeering en van mij te lanceeren. Zoo schrijft hij op blz. 19, 3de alinea v.o.: "Reeds toen bleek mij, dat de Regeering den plicht "tot eene krachtige bescherming van onze neutraliteit veel minder sterk aanvoelde dan ik. Er werd reeds gesproken over een "symbolische verdediging van Limburg en Noord-Brabant"

en op blz. 22, 2de alinea v.o.: "Ik heb mij reeds toen niet aan den indruk kunnen onttrekken, dat de Minister handelde onder den invloed van die leden van het Kabinet, die voor ons aandeel in de oorlogvoering geen offers van beteekenis wilden brengen en aan onze verdediging slechts een "symbolisch" karakter wilden geven."

Generaal Reynders weet heel goed, dat mijn voorstel om in Noord-Brabant een verdragend gevecht te voeren, werd ingegeven door *mijn wensch om in die provincie langduriger weerstand te bieden, dan in zijn oplossing mogelijk was*; met andere woorden, dat ik het *tegenovergestelde* wenschte van hetgeen hij mij thans - na 6 jaren - in de schoenen tracht te schuiven.

Is het dan juist om op een wijze, zooals de Generaal Reynders in zijn brochure deed, het Nederlandsche Volk voor te lichten en te trachten het aan zijn zijde te krijgen? Ik laat het antwoord gaarne aan den lezer over. Ik, persoonlijk, kan geen woorden vinden om deze weinig waardige methode te veroordeelen. Een Engelschman zou zeggen: That is not done.

Als gevolg van de bespreking in begin September ontving de Opperbevelhebber opdracht - voorzoo veel betreft de strijdkrachten opgesteld Noord van de groote rivieren - om bij een overmachten aanval op het hart des lands, op het Oostfront van de Vesting Holland terug te gaan met achterlating van achterhoeden in de Grebbelinie. Vanzelfsprekend zou men onder die omstandigheden moeten zorg dragen voor het *tijdig* stellen der inundatiën van de Nieuwe Hollandsche Waterlinie. Hoe de Generaal Reynders op blz. 20 tot de conclusie kan komen: "In feite beteekende de opdracht dan ook: het afzien van een ernstige verdediging, ook in de Vesting Holland, bij een overmachten aanval" is mij een raadsel. Ik kan in deze uitlating niet anders zien dan een poging om stemming te maken tegen de toenmalige Regeering.

Op grond van de verstrekte opdracht bleven - overeenkomstig den wensch van den Opperbevelhebber - de troepen tusschen Rhenen en Amersfoort staan. Echter mocht worden verwacht, dat de betrokken legerkorpsen - zoodra uit concentraties van vijandelijke troepen aan onze grens zou blijken, dat een overmachtige aanval kon worden verwacht - *tijdig* zouden worden teruggenomen, zoodat niet behoefde te worden gemarcheerd terstond nadat de oorlog was uitgebroken.

Aanvankelijk rees bij mij twijfel omtrent dit laatste. Dat deze twijfel niet ongegrond was blijkt thans overtuigend uit de brochure van Generaal Reynders. Op blz. 26 lezen we: "De beoordeeling, of de aanvaller als overmachtig moest worden beschouwd en de bepaling van het oogenblik, waarop de terugtocht zou moeten aanvangen, hield ik in eigen hand. Er zou echter naar worden gestreefd, het bevel voor den terugtocht zoo *tijdig* te geven, dat voor de uitvoering 2 etmalen beschikbaar zouden zijn."

Derhalve bestond de kans, dat - als de oorlog uitbrak en de Generaal meende een overmachten vijand tegenover zich te hebben - het IIde en IVde Legerkorps opdracht zouden krijgen de Grebbelinie te verlaten en te marcheeren naar de Vesting Holland. Dat zou beteekenen, dat op het moment, waarop zou moeten worden gevochten, twee legerkorpsen, bestemd voor het bieden van den *uiteindelijk hardnekkigen weerstand*, zouden gaan marcheeren.

Begin December bleek, dat de Opperbevelhebber een ander plan had, hetwelk niet in overeenstemming was met zijn opdracht. Mij bereikte namelijk een aanvraag voor belangrijke sommen gelds voor het in staat van verdediging brengen van de Grebbelinie en van het Oostfront van de Vesting Holland.

Naar aanleiding van deze aangevraagde gelden had ik een onderhoud met den Generaal Reynders. Het bleek mij toen, dat de Generaal inderdaad voornemens was onder alle omstandigheden weerstand te bieden in de Grebbelinie om daarna - op een door hem te bepalen tijdstip - het gevecht af te breken en naar het Oostfront van de Vesting Holland terug te gaan. Ik verwijs in dit verband naar de brochure, waarin de Generaal op blz. 35 zegt "dat het onjuist zou zijn, om ons bij de verdediging tot één enkele stelling te beperken."

Nu had ik persoonlijk geen enkel bezwaar, dat de hoofdweerstand in de Grebbelinie werd geboden, te meer niet, omdat deze linie - dank zij de voortvarendheid van den Commandant van het Veldleger - reeds tot een vrij krachtige linie was uitgegroeid. Ik wees den Generaal

blz. 17

blz. 18

Reynders er op, dat - gelet op de enorme vijandelijke troepenconcentraties aan onze grens - met een overmachtigen en snel doorgezette aanval rekening moest worden gehouden; dat ik geen enkel bezwaar had tegen een hardnekkige verdediging van de Grebbelinie door het IIde en IVde legerkorps, doch dat ik een terugtocht - om redenen, welke hem bekend waren - onmogelijk achtte. Bovendien was zijn plan in strijd met de opdracht van September. Ik voerde voorts nog aan, dat de sterkte, de geoefendheid en de uitrusting onzer troepen het noodzakelijk maakten om onze krachten op één stelling te concentreren.

Om mij - wat de uitvoerbaarheid van den terugtocht betreft - gerust te stellen, verzekerde de Opperbevelhebber mij, dat de bevelen daartoe tot en met de divisiecommandanten *gereed lagen* (Zie in dit verband de brochure blz. 26.) en dat hij maar op den knop had te drukken om den terugtocht te doen beginnen. Door dezen maatregel werd ik echter geenszins gerust gesteld. Immers, als men in de Grebbelinie vecht, dan moet men maar afwachten hoe de strijd verloopt: het eene onderdeel lijdt meer verliezen dan het andere, het eene onderdeel wordt geforceerd terrein prijs te geven terwijl een ander onderdeel zich weet te handhaven, reserves worden ingezet, plaatselijk worden troepen voor een tegenaanval gebruikt, enz. Met andere woorden: men weet niet van te voren hoe de situatie op het moment, waarop men wil teruggaan, zal zijn en diensgevolge scheen het mij voorbarig toe om *vooraf* terugtochtsbevelen in gereedheid te brengen. Bovendien was dat gevaarlijk, omdat men op het kritieke moment met bevelen zit, welke - als gevolg van veranderde omstandigheden - niet kunnen worden uitgevoerd; waardoor groote wanorde moet ontstaan. Een terugtocht, zooals de Generaal Reynders zich voorstelde, laat zich niet regelen met een "druk-op-de-knop-systeem".

Ik adviseerde den Opperbevelhebber dus om een beslissing te nemen: of weerstand bieden in de Grebbelinie of in het Oostfront van de Vesting Holland. Ik heb hem er nog op gewezen, dat een geheel ander geval zich voordeed, indien de vijand zich van de Grebbelinie of een gedeelte daarvan zou meester maken en men onder die omstandigheden met de resten van het leger nog een verderen weerstand zou wenschen te bieden in een andere stelling. Een dergelijke terugtocht zou echter incidenteel bevolen moeten worden. (Dit geval heeft zich in Mei 1940 voorgedaan.)

Ik slaagde er echter niet in den Opperbevelhebber van opinie te doen veranderen. Het behoeft geen betoog, dat mijn vertrouwen in zijn strategisch en tactisch inzicht daardoor ernstig werd geschokt. Ik voorzag een *débaclé* en een ernstig noodeloos bloedvergieten. Niemand kan mij kwalijk nemen, dat ik - als lid van de Regeering, aan welke de Opperbevelhebber verantwoordelijk was - mij begon af te vragen of ik tegenover het Nederlandsche volk wel de verantwoording mocht dragen voor een dergelijk krijgsbeleid.

blz. 19

Alvorens de aangevraagde credieten in den Raad van Ministers ter sprake te brengen, wenschte ik mij persoonlijk op de hoogte te stellen van den stand der werkzaamheden in de Grebbelinie. Ik bracht daartoe op 20 December 1939 een bezoek aan den Commandant van het Veldleger. Het gesprek kwam hierbij op den terugtocht en de in verband hiermede gereed gemaakte bevelen.

Wie schetst mijn verbazing toen de Commandant van het Veldleger mij mededeelde, *dat er in het geheel geen bevelen waren gemaakt* en dat hij van den Opperbevelhebber slechts aanwijzingen had gekregen om dien terugtocht *in studie te nemen*. (Dit blijkt ook uit de nagelaten geschriften van Generaal-Majoor Carstens, den Chef van den Staf van den Opperbevelhebber.) De Commandant van het Veldleger had - wat dit betreft - alles gedaan wat hij kon doen. *Overigens achtte de Commandant van het Veldleger den terugtocht onverantwoordelijk, een meening, welke door den Commandant van het IIde en den Commandant van het IVde Legerkorps (die ik later bezocht) volkomen werd gedeeld*. Deze drie Generaals, die tenslotte den terugtocht hadden uit te voeren, waren eenstemmig van oordeel, dat de Grebbelinie tot het uiterste moest worden verdedigd.

Zooals de lezer bemerkt stond ik dus met mijn opvattingen niet alleen.

Ik vatte het mij verstreken van onjuiste inlichtingen des te zwaarder op, omdat zich reeds twee feiten hadden voorgedaan, welke mij met betrekking tot de betrouwbaarheid van de berichtgeving van den Opperbevelhebber te denken hadden gegeven.

Het eerste feit deed zich voor terstond na het uitbreken van den oorlog in September 1939. Elken nacht vlogen vliegtuigen van oorlogvoerende landen over Nederlandsch grondgebied, hetgeen aanleiding gaf tot vele protesten van Nederland bij de oorlog voerende mogendheden, maar ook van de oorlogvoerende mogendheden bij de Nederlandsche

blz. 20

Regeering. Namens de Regeering drong ik herhaaldelijk bij den Opperbevelhebber aan op het betrachten van de grootst mogelijke activiteit in de lucht. Even zoo vele malen verzekerde de Generaal Reynders mij, dat door onze luchtstrijdkrachten al het mogelijke werd gedaan om schending van ons luchtgebied tegen te gaan of althans om tegen schendingen op te treden. Toen echter in den toestand geen verbetering kwam besloot ik - als lid der Regeering - mij persoonlijk op de hoogte te stellen van hetgeen ter beveiliging van ons luchtgebied werd gedaan. In den nacht van 9 op 10 September 1939 begaf ik mij - in gezelschap van mijn landmacht adjudant - naar het vliegveld Bergen. Aldaar trof ik het aanwezige personeel - met uitzondering van de wacht en den officier van piket - slapende aan, terwijl een deel van het personeel den nacht elders doorbracht. Er was geen vliegtuig uit en geen vliegtuig startklaar. Het duurde ongeveer twee uren, voordat het eerste vliegtuig kon opstijgen.

Het tweede feit bestond hierin, dat de Generaal Reynders in zijn kabinet aan een officier van het bureau "Inlichtingen" van het Algemeen Hoofdkwartier opdracht had gegeven aan Hare Majesteit de Koningin en aan den Minister van Defensie geen volledige inlichtingen meer te verstrekken, omdat Hare Majesteit daarvan zenuwachtig werd en de Minister maar aanleiding kreeg zich met de zaken te bemoeien.

Door dit alles kon en mocht ik niet langer de verantwoordelijkheid dragen voor het beleid van den Generaal Reynders. Ik heb dit - nadat ik van mijn bezoek aan de Grebbelinie en aan de Peel-Raamstelling op 20 en 21 December 1939 te 's-Gravenhage was teruggekeerd - den Minister-President medegedeeld, daaraan toevoegende, dat ik mijn ontslag als Minister van Defensie zou aanbieden, indien de Generaal Reynders als Opperbevelhebber zou worden gehandhaafd.

Op 30 December 1939 ontbood Hare Majesteit de Koningin den Minister-President, den Minister van Buitenlandsche Zaken, den Minister van Defensie en den Opperbevelhebber (zie brochure van Generaal Reynders blz. 31). Het zal den lezer wel niet verwonderen, dat ook na deze bespreking het verschil van inzicht tusschen den Generaal en mij ten aanzien van het kriegsbeleid bleef bestaan.

Een woord van protest moet ik laten hooren tegen de uitlating van Generaal Reynders, voorkomende op blz. 33 laatste alinea zijner brochure, luidende: "Naar mijne meening (dat is dus de meening van den Generaal Reynders) had de Minister zich door den Commandant van het Veldleger wel zeer gemakkelijk van de onuitvoerbaarheid (van den terugtocht) laten overtuigen."

blz. 21

Uit hetgeen ik heb medegedeeld, zal het iedereen wel duidelijk zijn, dat ik van het begin af bezwaar heb gemaakt tegen een vooraf beraamden terugtocht van de Grebbelinie naar het Oostfront van de Vesting Holland. Er is derhalve geen sprake van, dat ik mij "wel zeer gemakkelijk" van de onuitvoerbaarheid door den Commandant van het Veldleger heb laten overtuigen; deze opmerking van den Generaal is volkomen misplaatst. Er zijn echter meer uitlatingen van Generaal Reynders, welke klaarblijkelijk alleen tot doel hebben bij den lezer zijner brochure twijfel te doen rijzen omtrent mijn "zelfstandig oordeel". Ik lees bijvoorbeeld op blz. 16 laatste alinea: "Onder deze omstandigheden had ik (Reynders) redelijkerwijze mogen verwachten, dat Zijne Excellentie (Dijxhoorn) - zelf militair zijnde - mij tegenover het drijven van de S.D.A.P. zou hebben gesteund." Op blz. 22 overtreft de Generaal zichzelf in het uiten van insinuaties door te beweren: "Ik heb mij reeds toen niet aan den indruk kunnen onttrekken, dat de Minister handelde onder den invloed van die leden van het Kabinet, die voor ons aandeel in de oorlogvoering geen offers van beteekenis wilden brengen en aan onze verdediging slechts een "symbolisch" karakter wilden geven." Deze opmerking is zóó weinig waardig, niet alleen voor mij, maar ook voor mijn toenmalige ambtgenooten, en zóó in strijd met de waarheid, dat ik niet kan nalaten hier mijn afschuw over een dergelijken betoogtrant te uiten. En tenslotte haal ik aan, hetgeen op blz. 40 vermeld is: "dat ik (Reynders) had mogen verwachten, dat Zijne Excellentie (Dijxhoorn) mij tegenover het drijven van zijne sociaal-democratische ambtgenooten zou hebben gesteund."

Al dergelijke uitlatingen, waarvan ik hier een bloemlezing gaf, zijn niet anders dan verdachtmakingen, welke elken grond missen.

Na de bespreking op 30 December heeft de Regeering gemeend allereerst een nadere instructie voor den Opperbevelhebber te moeten vaststellen.

Aangezien de Opperbevelhebber had verklaard (zie blz. 36 zijner brochure), dat hij "thans reeds de kracht van de Grebbestelling zoo groot achtte, dat aan het begrip "overmachtige

blz. 22

aanval" een geheel andere beteekenis kon worden toegekend dan op het oogenblik, waarop de opdracht (van begin September) werd gegeven en dus practisch *elke aanval* daarin diende te worden afgewacht" en gelet op de wenschelijkheid om den Opperbevelhebber de noodige vrijheid te laten, werd bepaald, dat bij een aanval op het hart des lands weerstand moest worden geboden zoowel in de Grebbelinie als in het Oostfront van de Vesting Holland (Deze beide stellingen werden met namen genoemd, omdat in de bespreking duidelijk de wensch naar voren was gekomen om den strijd niet als geëindigd te beschouwen ook al ging de Grebbelinie verloren. Het was de wensch der Regeering om alsdan den strijd met alle nog beschikbare troepen in de Vesting Holland voort te zetten. Dit is wel geheel iets anders dan de Generaal op blz. 22 de Regeering in de schoenen schuift.), waarbij aan den Opperbevelhebber werd overgelaten te bepalen, hoeveel troepen voor de verdediging van elk dier fronten zouden worden bestemd. De operatiën mochten echter niet worden gebaseerd op het slagen van den terugtocht van troepen, opgesteld in en achter de Grebbelinie (dat waren het IIde en IVde legerkorps).

Ten aanzien van de troepen, opgesteld ten Zuiden van de Maas, werd bepaald, dat een opmarsch des vijands moest worden vertraagd en dat voor dit doel met een minimum aan troepen moest worden volstaan. Deze laatste bepaling kwam gewenscht voor, omdat de Generaal Reynders in de bespreking op 30 December had betoogd, dat: "Voor wat betreft de troepen, opgesteld ten Zuiden van de Maas, was ik (Reynders) van meening, dat hunne sterkte voor eene vertraging van eenigen duur, als een *minimum* moest worden beschouwd." (Zie blz. 38 der brochure). De vrees van de Regeering was niet ongegrond, dat de Generaal tot versterking dier troepen zou overgaan, waardoor gebrek aan reserves ten Noorden van de groote rivieren zou ontstaan en de Zuidelijke flank van de Grebbelinie niet voldoende zou kunnen worden beveiligd indien de vijand er in zou slagen in Noord-Brabant door te dringen.

Bij schrijven van 7 Januari 1940 deed de Voorzitter van den Raad van Ministers den Opperbevelhebber een definitieve opdracht van de Regeering toekomen. In deze opdracht was met eenige wenschen van den Generaal Reynders, naar aanleiding van een hem toegezonden ontwerp, rekening gehouden; er waren o.a. eenige passages, welke in het ontwerp voorkwamen, weggelaten. Teneinde ten aanzien van de bedoelingen van de Regeering elke misvatting te voorkomen heeft de Voorzitter van den Raad van Ministers hetgeen was weggelaten in een afzonderlijk schrijven behandeld. Op blz. 39 zijner brochure vraagt de Generaal Reynders zich af of het de bedoeling was hem goeden raad te geven. Er volgt dan aan mijn adres de opmerking: "Voor het geval ik aan de juistheid mijner inzichten mocht twijfelen, beschikte ik (Reynders) over zeer bekwame adviseurs, aan wier oordeel ik meer waarde meende te moeten toekennen dan aan dat van den militairen deskundige in den Raad van Ministers (Dijxhoorn). Deze laatste verkeerde, naar mijne meening, al te zeer onder de bekoring van de leerstellingen van de Fransche tactiek met haar voorliefde voor ingewikkelde schema's, welke wel is waar, zeer vernuftig waren uitgedacht, doch als alle schema's, het gevaar voor een te slaafsche toepassing inhielden."

Het komt mij voor, dat bij het onderhavige probleem, dat zuiver betrekking had op *Nederlandsche* landsverdediging, mijn oplossing eenvoudiger was dan die van Generaal Reynders en dat daarbij in het geheel geen sprake was van het al of niet toepassen van ingewikkelde Fransche schema's. Door te spreken van ingewikkelde Fransche schema's bewijst de Generaal, dat hij van de Fransche "souplesse" en leerstellingen weinig begrip heeft. Maar afgescheiden van deze niet terzake dienende "opmerking" van Generaal Reynders zou ik Zijne Excellentie in herinnering willen brengen, dat hij mij eenige jaren voor den oorlog - toen ik geen deel uitmaakte van het Hoofdbureau van den Generalen Staf - aantrok om een oefening in de landsverdediging, welke de Generaal moest leiden, voor te bereiden. Het kan verkeeren, zei Bredero.

Met het vastleggen van de nieuwe instructie waren uiteraard mijn bezwaren tegen het beleid van den Generaal Reynders niet weggenomen. Anderzijds bleef de Generaal bezwaren houden tegen deze instructie, welke hij formuleerde in een brief van 15 Januari 1940. Terloops zij in herinnering gebracht, dat de Generaal op 12 Januari zijn instemming met de oprichting van de zoogenaamde mobilisatie-clubs introk (zie zijn brochure blz. 15, 3e alinea v.o.).

Daarop volge een uitnoodiging aan den Generaal om de vergadering van den Raad van Ministers op 22 Januari te willen bijwonen ter bespreking van zijn brief van 15 Januari. Deze bespreking leidde er toe, dat mijn ambtgenooten zich volledig achter mij *bleven* scharen en

blz. 23

dat derhalve aan den Generaal Reynders in overweging moest worden gegeven ontslag te vragen.

Alvorens dit hoofdstukje over het krijgsbeleid af te sluiten moet ik nog een oogenblik stil staan bij enkele opmerkingen, welke de Generaal in zijn brochure maakt.

1. Uit verschillende uitlatingen blijkt, dat de Generaal zich niet goed bewust is geweest, dat - wanneer de Duitschers over ons grondgebied een offensief in westelijke richting zouden aanzetten, daarbij ons grondgebied en onze neutraliteit schendende - Nederland automatisch in den oorlog zou worden betrokken en dat het alsdan niet meer ging om het innemen van mooie neutraliteitsopstellingen, doch om het innemen van een stelling, waarin men zich op de beste wijze zou kunnen *verdedigen*; met andere woorden als de oorlog eenmaal is uitgebroken hebben "neutraliteitsoverwegingen" geen invloed meer op de groepeerings der strijdkrachten, doch uitsluitend "gevechtsoverwegingen", rekening houdende (c.q. in overleg) met bondgenooten.

blz. 24

Ik moge hier tegenover plaatsen de opvattingen van den Generaal Reynders door het volgende uit zijn brochure aan te halen.

Blz. 19. "Ik (Reynders) vestigde er nadrukkelijk de aandacht op, dat bij het kiezen van deze oplossing (het terugnemen van het IJde en IVde Legerkorps binnen de Vesting Holland) ook de Peel-Raamstelling zou moeten worden ontruimd, waardoor aan een belligerent het gebruik van een aantal belangrijke naar (en van) België voerende wegen niet meer zou worden betwist, hetgeen ik in strijd achtte met de op ons rustende plichten ten aanzien van de bescherming van onze neutraliteit ....."

De Generaal heeft blijkbaar over het hoofd gezien, dat het al of niet bezetten, c.q. verdedigen, van de Peel-Raamstelling niets te maken heeft met "de bescherming van onze neutraliteit". Als de Peel-Raamstelling in actie zou komen was immers onze neutraliteit reeds lang geschonden, waardoor Nederland tot oorlogvoerende mogendheid was gemaakt.

Ter toelichting moge ik hier nog aan toevoegen, dat een zoogenaamde "neutraliteitsopstelling" wordt ingenomen vóór het uitbreken van den oorlog. Een dergelijke opstelling moet zoodanig zijn, dat men van daar uit zoowel naar het Oosten, Zuiden als Westen snel front kan maken, al naar gelang de neutraliteits-schender uit het Oosten, Zuiden of Westen komt. Zoo'n opstelling zou - om een voorbeeld te noemen - in strijd zijn met een neutrale houding, indien alle troepen tegenover de Oostgrens zouden zijn geplaatst. Dit zou er op wijzen, dat men niet van plan was weerstand te bieden tegen agressie van een Westelijke mogendheid.

Men kan in een "neutraliteitsopstelling" maatregelen nemen (door het plaatsen van detachementen langs de grens en langs de kust) om *niet-opzettelijke* neutraliteits-schendingen te voorkomen. Een *krachtige en opzettelijke* schending van de neutraliteit kan men uiteraard op deze wijze niet tegengaan; zou men dat wenschen, dan zou men zijn strijdkrachten langs de grens en kust moeten versnipperen, waardoor nergens weerstand van eenige beteekenis zou kunnen worden geboden. Het is wel zeker, dat onze latere bondgenooten een dergelijke strategie niet zullen hebben verwacht - en indien zij was toegepast - weinig zouden hebben gewaardeerd.

De Generaal zegt, dat bij ontruiming van de Peel-Raamstelling "een aantal belangrijke naar (en van) België voerende wegen niet meer zouden worden betwist" en acht dit in strijd met onze "neutraliteitsverplichtingen". Deze gevolgtrekking is natuurlijk niet juist. De Generaal wist, dat het de wensch der Regeering was in Noord-Brabant een verdragend gevecht te voeren, te beginnen in de Peel-Raamstelling. Het gebruik van de wegen zou dus wel degelijk aan den vijand worden betwist, hetgeen trouwens in werkelijkheid (in Mei 1940) ook inderdaad is geschied.

blz. 25

Vermeldenswaard is hetgeen de Generaal op blz. 19 verder laat volgen : "Ik (Reynders) wees daarom op de ernstige gevolgen, welke een verzaking van dezen plicht (bedoeld is de plicht tot krachtige bescherming van onze neutraliteit) voor ons zou kunnen hebben als, na den oorlog, eenmaal de eindafrekening zou komen en bracht als mijne meening naar voren, dat België het herkrijgen van zijne onafhankelijkheid na den wereldoorlog slechts te danken had gehad aan de hooge opvatting, waarvan het ten aanzien van het voldoen aan zijne internationale verplichtingen had doen blijken."

Inderdaad; België is in 1914, toen zijn neutraliteit werd geschonden, in oorlog geraakt met Duitschland, doch het heeft zich niet laten verleiden "wegen aan den vijand te betwisten" omdat het bang was anders te worden beticht van het verzaken zijner

neutraliteitsverplichtingen. Het heeft - in nauwe samenwerking met de bondgenooten - tenslotte aan den Yser weerstand geboden, doch er zal wel niemand zijn, die van oordeel is, dat België toen nog steeds bezig was aan de bescherming van zijn neutraliteit. Na hetgeen ik hierboven mocht opmerken laat ik gaarne aan den lezer over te bepalen, welke waarde moet worden gehecht aan de volgende passages van Generaal Reynders' brochure.

Blz. 24: "Een goede vervulling van onze neutraliteitsplichten maakte dus *een stelling nemen* in deze lijn (dat is de Peel-Raamstelling) noodzakelijk."

Blz. 27: "Ik bleef bij mijne meening, dat wij ten Zuiden van de groote rivieren al onze krachten behoorden te concentreeren op de *verdediging* van de Peel-Raamstelling, omdat wij op deze wijze aan onze verplichtingen zouden kunnen voldoen."

Bijzondere aandacht verdient de opmerking op blz. 49, die betrekking heeft op den toestand op 10 Mei 1940, toen de Duitschers overal ons land met kracht waren binnengedrongen en de oorlog overal dood en verderf rondstrooide. Zooals de lezer wellicht weet, nam Generaal Winkelman het IIIde Legerkorps en de Lichte Divisie uit de provincie Noord-Brabant weg, omdat hij deze onderdeelen noodig had voor de verdediging van ons nationale bolwerk, de Vesting Holland. De oorlog was dus in vollen gang. Zie hier hetgeen de Generaal Reynders opmerkt (op blz. 49) naar aanleiding van deze troepenverplaatsing: "het terugnemen van het IIIde legerkorps en de Lichte Divisie uit Noord-Brabant beteekende.... het verzaken van onze neutraliteitsplichten". Men zou in dezen gedachtengang ook kunnen zeggen, dat het teruggaan van de Belgen naar den Yser in den oorlog 1914-1918 beteekende, dat de Belgen hun neutraliteitsplichten verzaakten. Deze opvattingen zijn dermate aanvechtbaar, dat het niet noodig is er nog verder een woord over te praten.

blz. 26

*Met nadruk moet ik er echter op wijzen, dat het teruggaan van het IIIde Legerkorps en van de Lichte Divisie juist geschiedde om onze internationale verplichtingen, zijnde: **zoo lang mogelijk standhouden**, zoo goed mogelijk na te komen.*

Ik bracht dit alles uitvoerig naar voren, omdat de Generaal Reynders als argument voor de verdediging van zijn standpunt met betrekking tot het krijgsbeleid, de "neutraliteitsverplichtingen" aanvoert en daarbij de toenmalige Regeering het verwijt doet in de vervulling dier verplichtingen tekort te zijn geschoten. Ik achtte het noodzakelijk aan te toonen, dat dit argument volkomen ondeugdelijk is, waardoor van het hoogst ernstige verwijt aan de Regeering niets, maar dan ook niets, overblijft.

2. Op blz. 28 schrijft Generaal Reynders:

"Na *herhaald aandringen mijnerzijds* en na ontvangst van zeer positieve berichten aangaande een voorgenomen Duitschen aanval in den vroegen ochtend van 12 November, is tenslotte het

besluit tot het intrekken der verloven op 9 November genomen, zoodat op 11 November de onderdeelen der weermacht hun volle sterkte hadden bereikt.

In verband met den ernst en de stelligheid der ingekomen berichten, waarvan, ook volgens de Regeering, de juistheid moest worden aangenomen, enz"

De beteekenis, welke men aan deze passages moet toekennen, kan eerst naar waarde worden geschat indien men weet, dat Generaal Reynders aan één onzer belangrijkste berichtgevers, den militairen attaché te Berlijn - die tijdig voor het naderend onheil op 12 November had gewaarschuwd (Tijdens het proces te Neurenberg is gebleken, dat Duitschland inderdaad van plan is geweest op 12 November onze grenzen te overschrijden.) heeft medegedeeld, dat hij in zijn berichtgeving weinig vertrouwen stelde. In gelijken zin heeft de Generaal zich ten aanzien van dezen berichtgever tegenover mij uitgelaten.

3. Op blz. 30 schrijft de Generaal Reynders:

"De aan Frankrijk verzochte steun voor de verdediging van de Peel-Raamstelling *is in den oorlog inderdaad verleend door het zenden van krachtige gemotoriseerde troepen.*

Aangezien echter de Regeering sedert haar standpunt had gewijzigd en Noord Brabant vrijwel zonder strijd was ontruimd, heeft *deze hulp niet kunnen baten.*"

Op blz. 69 spreekt Generaal Reynders nogmaals over deze *pantsertroepen*, "die ons te hulp kwamen snellen voor de verdediging van de Peel-Raamstelling."

blz. 27

Als men nu weet:

dat de Franschen niet van plan zijn geweest verder op te rukken dan de lijn Wavre-Leuven-Breda en dat van een opmarsch naar de Peel-Raamstelling nimmer sprake is geweest; ook niet als deze stelling verdedigd zou zijn geworden;

dat onze militaire attaché te Parijs op 10 Mei te 10 uur aan het Algemeen Hoofdkwartier heeft doen weten, dat een gemotoriseerde divisie in den avond van 10 Mei in Zeeuwsch-Vlaanderen kon worden verwacht;

dat op Zaterdag 11 Mei van den Franschen Divisiecommandant bericht werd ontvangen, dat hij dien dag zou oprukken tot de Steenbergsche Vliet en op Zondag tot de Dintel, dat is 4 km. verder;

dat op 12 Mei slechts enkele vooruitgeschoven verkenningselementen Vught hebben bereikt;

dat op 12 Mei de Fransche Divisie den terugtocht aanvaardde, omdat zij niet wenschte te worden afgesneden;

als men dit alles weet, dan behoeft op de hierboven aangehaalde beweringen van Generaal Reynders betreffende het te hulp snellen van krachtige gemotoriseerde Fransche troepen alsmede betreffende de redenen, waarom deze hulp niet heeft kunnen baten, geen commentaar mijnerzijds meer te volgen.

4. Generaal Reynders beklagt zich op blz. 67 zijner brochure over de trage beschikbaarstelling van de geldmiddelen. Tegenover deze klacht plaats ik het volgende.

Teneinde de snelheid van het bouwen der stellingen en van het stellen van inundatiën te bevorderen, meende de Regeering een beroep te moeten doen op de jarenlange ervaring van den Oud-Directeur Generaal van den Rijkswaterstaat Dr. Ir. J. A. Ringers. Deze werd bereid gevonden als adviseur op te treden. Na op 27 October 1939 in functie te zijn getreden bezocht Ir. Ringers de betreffende streken om overal waar zulks noodig was raad te geven, niet alleen omtrent den aanleg van versterkingen en het stellen van inundatiën, doch ook omtrent de aanschaffingen van materialen en van materieel alsmede de plaatsen, waar dit te verkrijgen was. Het inschakelen van Ir. Ringers was ook daarom van groot belang, omdat hij den weg wist naar de verschillende burger-instanties (Rijkswaterstaat, Provinciën en Gemeenten), met welke instanties het militaire apparaat uiteraard veel te maken had. Vanzelfsprekend hield Ir. Ringers nauw contact met den Minister van Defensie en het Algemeen Hoofdkwartier.

Ik kan verklaren, dat Ir. Ringers weinig waardeering heeft voor de vlotheid, waarmede versterkingskunstige en inundatie-vraagstukken buiten het Departement van Defensie werden behandeld. De plannen voor het bouwen van een pompstation bij de Grebbe zijn - om een voorbeeld te noemen - ongeveer drie maanden in behandeling geweest.

Teneinde den voortgang der werkzaamheden zooveel mogelijk te bevorderen heb ik, als Minister van Defensie, tot tweemaal toe een belangrijk bedrag "over de tafel" ter beschikking van Ir. Ringers gesteld; de eerste maal anderhalf miljoen gulden en laatstelijk op 17 Januari 1940 één miljoen vijftig duizend gulden. Den Commandant van het Veldleger heb ik - toen de toegestane gelden voor stellingbouw verbruikt dreigden te raken - gemachtigd met de werkzaamheden door te laten gaan. In een gesprek met den Opperbevelhebber stelde ik hem - zonder eenig verder formalisme - pl.m. twee miljoen gulden ter beschikking om het Westelijk talud van de tankgracht in de Peel-Raamstelling, welke naar mijn oordeel een volkomen onvoldoende hindernis vormde, steil op te zetten. Herhaaldelijk heb ik bij de Staten-Generaal Suppletoire Begrotingen ingediend met als toelichting: het geld is al verbruikt, ik kon echter niet wachten op de goedkeuring van de Volksvertegenwoordiging. Het hoofd van de Afdeling Comptabiliteit van mijn departement heeft mij meermalen er op gewezen, dat ik de begroting zeer belangrijk zou overschrijden, indien alle bestellingen zouden worden uitgevoerd.

Op 15 December 1939 bepaalde ik voorts, dat "uitvoering in werkverschaffing", waar noodig, moest worden losgelaten. De Minister van Waterstaat verklaarde zich bereid alle aannemers, die gebonden waren door werken van "Waterstaat", hiervan vrij te geven, teneinde voor "Defensie" te kunnen werken en tevens om het korps ingenieurs van den Rijkswaterstaat beschikbaar te stellen.

Ik wil met deze voorbeelden volstaan.

blz. 28

blz. 29

En nu beklagt de Generaal Reynders, die omtrent dit alles had kunnen worden ingelicht door den Heer Ringers en aan hem al zijn wenschen had kunnen kenbaar maken, doch dien hij niet wenschte te ontvangen, zich over de trage beschikbaarstelling van de noodige geldmiddelen. Ik zal verder hierover zwijgen.

5. Op blz. 21 zegt Generaal Reynders: "Ook in de Vesting Holland werd de aanleg van terreinversterkingen met kracht ter hand genomen".

Hiertegenover merk ik op, dat mij bij een bezoek op 3 October 1939 (dus ongeveer 5 weken na het afkondigen der mobilisatie) bleek, dat op fort Muiderberg en op fort Blauwkapel nog geen schop in den grond was gestoken. Op laatstgenoemd fort waren de loopgraven en onderkomens, dateerende uit den vorigen wereldoorlog, volkomen ineengestort. Bij onderzoek bleek mij, dat de komst van burger-aannemers moest worden afgewacht.

Op mijn vraag aan den betrokken commandant, waar de manschappen stelling zouden moeten nemen, als morgen de oorlog zou uitbreken, was het antwoord: "op het maaiveld; ik heb pertinente orders, dat er niet gegraven mag worden".

De Generaal Reynders betitelt zijn brochure: "De wisseling in het Opperbevel van Land- en Zeemacht in Februari 1940. Hare oorzaken en hare *gevolgen*." De strekking zijner brochure is kennelijk om - niet in de laatste plaats - het Nederlandsche Volk wijs te maken, dat de ongeluksdagen in Mei 1940 voor een groot deel zijn toe te schrijven aan de wisseling in het Opperbevel en dat alles beter zou zijn gegaan als hij als Opperbevelhebber gehandhaafd was gebleven.

Gelet op mijn uitvoerige uiteenzettingen omtrent het kriegsbeleid, zal het duidelijk zijn, dat ik een volmaakt tegenovergestelde meening ben toegedaan. Wat toch zou het gevolg geweest zijn?

Het plan van Generaal Reijnders was:

òf in de Grebbelinie een week standhouden (zie blz. 19 zijner brochure), óf voor een overmachten aanvaller achter het Oostfront van de Vesting Holland terug gaan.

Van het gedurende een week weerstand bieden in de Grebbelinie zou in werkelijkheid - niettegenstaande de Generaal Winkelman er meer troepen had opgesteld dan de Generaal Reynders - geen sprake zijn geweest. (De lezer zal zich herinneren, dat de weerstand "tot het uiterste" in de Meidagen van 1940 slechts vier dagen heeft geduurd.) Was men dus - in afwachting van de evacuatie van de burgerbevolking en het vee uit het voorterrein van het Oostfront van de Vesting Holland en het stellen van de inundatiën vóór dit front (zie blz. 18 zijner brochure) - een week in de Grebbelinie blijven staan, dan was er, na den Duitschen doorbraak bij de Grebbe, van het IIde en IVde Legerkorps niets terecht gekomen en is het vrij zeker, dat deze legerkorpsen volkomen vernietigd zouden zijn.

blz. 30

Had anderzijds de Generaal - van meening zijnde, dat hij met een overmachten aanvaller te doen had en zonder een ernstig gevecht in de Grebbelinie af te wachten - het IIde en IVde Legerkorps achter het Oostfront van de Vesting Holland teruggenomen, dan zou er in werkelijkheid *gemarcheerd* en *niet gevochten* zijn en zouden deze korpsen na den terugtocht de eerstvolgende dagen niet in staat zijn geweest een verdediging van eenige beteekenis te voeren, daarbij in het open polderland een prooi zijnde van de Deutsche Luchtmacht.

Ten Zuiden van de groote rivieren zou de aanwezigheid van het IIIde Legerkorps, hetwelk de Generaal Reynders in de Peel-Raamstelling had willen handhaven, den doortocht van de Duitschers niet hebben kunnen beletten; daartoe stonden onze troepen op een veel te groot front. Dientengevolge zou dit IIIde Legerkorps, na te zijn doorbroken, als gevolg van de Deutsche omvatting, die zich via België voltrok, zijn vernietigd.

Wel was de Generaal Reynders van plan om de troepen uit de Peel-Raamstelling tijdig terug te nemen, doch een pantserdivisie rijdt nu eenmaal sneller, dan een infanterist kan marcheren.

De vrees van de Regeering is altijd geweest, dat de plannen van den Generaal

Reynders tot een fiasco zouden leiden en in werkelijkheid niet meer zouden betekenen dan een schijnverdediging. Teneinde dit te voorkomen en beziel met den vasten wil onze verdediging zoo efficiënt mogelijk te doen zijn, heeft de Regeering gemeend haar plicht tegenover het Nederlandsche volk te doen, door den Generaal Reynders in overweging te geven zijn ontslag te vragen als Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht.

Deze wisseling in het opperbevel in Februari 1940 heeft naar mijn vaste overtuiging Nederland behoed voor een ernstiger en bloediger ramp, dan in 1940 plaats vond. blz. 31

IV. DE STAATSRECHTELIJKE POSITIE VAN DEN OPPERBEVELHEBBER

Ik zal hierover zeer kort zijn.

Artikel 2,1 van de "Instructie voor den Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht", vastgesteld bij Koninklijk Besluit van 6 Mei 1939 no. 4, luidde: "Hij is met betrekking tot de uitoefening van zijn taak aan de Regeering verantwoordelijk."

De Regeering, op Haar beurt, is verantwoordelijk aan de Volksvertegenwoordiging.

Gelet op deze constructie heeft de Regeering niet alleen het recht, doch ook de plicht om toe te zien op de wijze, waarop de Opperbevelhebber zijn taak vervult en om hem - indien daartoe althans aanleiding is - ter verantwoording te roepen.

De Generaal Reynders beklaagt zich in zijn brochure over het ingrijpen van de Regeering in zijn bevoegdheden.

Naar mijn oordeel houdt deze klacht - gelet op de hierboven in het kort geresumeerde staatsrechtelijke constructie - geen steek.

Niet de Opperbevelhebber doch de Regering was tegenover de Volksvertegenwoordiging verantwoordelijk voor hetgeen in en met de weermacht geschiedde. Ware het anders, met andere woorden had de Regeering zonder meer slechts te accepteren hetgeen de Opperbevelhebber wenschte, dan zou zulks neerkomen op dictatoriale bevoegdheden van den Opperbevelhebber, welke in zijn instructie zeker geen grond vinden en derhalve volkomen ontoelaatbaar zijn; ook ten aanzien van het krijgsbeleid. In andere democratisch geregeerde landen was de toestand overeenkomstig die bij ons. Ik moge in dit verband in herinnering brengen de rol, welke Minister Churchill heeft gespeeld in het krijgsbeleid.

Men kan het met deze staatsrechtelijke constructie eens zijn of niet, dat is een andere zaak. Als de Generaal Reynders het met deze constructie niet eens is geweest, en dus ook niet met zijn instructie, dan had hij deze instructie niet moeten aanvaarden.

Dat de Minister van Defensie - als lid der Regeering - zich de vrijheid heeft voorbehouden door bezoeken en door gesprekken zich van den toestand in het leger op de hoogte te houden, kan dezen bewindsman kwalijk euvel worden geduid. Immers, zooals gezegd was niet de Opperbevelhebber, doch de Regeering tegenover de Volksvertegenwoordiging verantwoordelijk. Uiteraard speelt bij het afleggen van verantwoording aan de Volksvertegenwoordiging de Minister van Defensie een belangrijke rol. Het getuigt van een onjuiste opvatting omtrent de positie van den Minister van Defensie, indien men - zooals Generaal Reynders doet - zou verlangen, dat deze bewindsman - aan wien de Opperbevelhebber mede verantwoordelijk is - voor bezoeken en besprekingen vooraf de instemming van den Opperbevelhebber moet vragen of daarvan mededeeling moet doen, dan wel hem na afloop dier bezoeken en besprekingen daaromtrent *aanstonds* (dit woord komt voor in den brief van Generaal Reynders van 15 Januari 1940) moet inlichten. blz. 32

De staatsrechtelijke positie van den Opperbevelhebber was dus zóó, dat de Regeering niet alleen het recht maar zelfs den plicht had den Opperbevelhebber te laten gaan, wanneer Zij voor diens beleid niet langer de verantwoordelijkheid kon dragen.

Wat mij persoonlijk betreft vermeen ik duidelijk te hebben uiteengezet, waarom ik het beleid van den Generaal Reynders niet langer met mijn verantwoordelijkheid kon dekken. *Het was niet meer dan mijn plicht tegenover het Nederlandsche Volk, dat ik stelling heb genomen tegen een beleid, dat naar mijn volle overtuiging tot nutteloos bloedvergieten moest leiden.*

SLOTOPMERKING

De Generaal Winkelman kon met de te zijner beschikking staande troepen - gelet op hun sterkte en toestand - tegenover het voortreffelijk bewapende, uitgeruste en geoefende Duitse leger op den duur geen stand houden. Gevoegelijk kan buiten beschouwing blijven de vraag of, *achteraf beschouwd*, misschien niet hier en daar een doeltreffender maatregel genomen had kunnen worden. Nakaarten is altijd gemakkelijk. Hoe het zij, de geconcentreerde Duitse aanvallen op beperkte frontgedeelten braken maar al te spoedig den Nederlandschen weerstand. Niettemin heeft die weerstand veel langer geduurd, dan de Duitschers hadden verwacht, en is door goed beleid zinloos bloedvergieten voorkomen.

Generaal Winkelman heeft daarmede den grooten dank van het Nederlandsche volk verdiend.

Bron: Antwoord op De wisseling in het Opperbevel van Land- en Zeemacht in Februari 1940
Opgesteld door A.Q.H. Dijkhoorn, Oud Minister van Defensie
Uitgegeven door W.P. van Stockum & Zoon te Den Haag, 1946.